

kommuny`katy`vnoj kul`tury budushhy`x uchy`telej-logopedov v pedagogy`cheskom vuze : avtoref. dy`ss.... kand. ped. nauk : specz. 13.00.08 – teory`ya y` metody`ka professy`onal`nogo obrazovany`ya / Volkova Elena Ny`kolaevna ; Shujsky`j gos. ped. un-t. – Shuya, – 2009. – 23 s. **3. Kochan I.** Ukrayins`ki terminy` v parady`gmi suchasny`x naukovy`x uchen` / I. Kochan // Ukrayins`ka terminologiya i suchasnist` : zb. nauk. pracz`. Vy`p.VIII. – K/ : KNEU, 2009. – 120 s. **4. Lebedev O. E.** Kompetentnostnyj podxod v obrazovany`y` / O. E. Lebedev // Shkol`nye technology`. – 2004. – #5. – S.3-12. **5. Markov A. S.** K voprosu o putyax formy`rovany`ya professy`onaly`zma [Elektronnyj resurs]: obrazovany`e: y`sledovano v my`re / A. S. Markov. – 2001.– Rezhy`m dostupu: <http://www.oim.ru/vibor.asp?type=1/> **6. Pan`ko T.** Ukrayins`ke terminoznavstvo: pidruchny`k / T. I. Pan`ko, I. M. Kochan, G. P. Masyuk. – L`viv : Svit, 1994.- 235 s.

Received 16.10.2018

Accepted 12.11.2018

УДК 376-056.36:37.015

DOI: 10.32626 / 2413-2578.2018-12.43-52

Ю.В. Галецька
yuliyagala@ukr.net

ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНОСТІ НАВИЧОК ПРИЙОМУ ЇЖИ У ДІТЕЙ З ПОМІРНИМ ТА ТЯЖКИМ СТУПЕНЕМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ НЕДОСТАТНОСТІ

Відомості автора: Галецька Юлія Вячеславівна, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри логопедії та спеціальних методик Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: особливості організації навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи з дітьми з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності. E-mail: yuliyagala@ukr.net.

Contact: Galetska Yuliya, Ph.D., assistant of speech therapy and special techniques department Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: feature the organization of educational and correctional-developing work with children with the moderate and severe mental retardation.

Галецкая Ю. Особенности использования системы пиктограмм в процессе формирования социально-бытовых навыков у детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью // *Szkola specjalna (czasopismo poświęcone pedagogice specjalnej)*. – 2013. – №3. – S. 184-198. **Галецька Ю.** Методика формування соціально-побутових навичок у дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю / Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: ПП. «Медобори-2006», 2015. – Вип. V. В 2-х томах. – Т.1. – С. 47-56.

Галецька Ю. Дослідження сформованості навичок прийому їжі у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності. В статті проаналізовано результати дослідження навичок прийому їжі у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальних порушень. Ці діти, вступаючи у спеціальний заклад, мають порушення просторового орієнтування, координації рухів, недостатню сформованість соціально-побутових навичок, що є важливою умовою існування людини. Однією з причин такого стану є недостатня увага до формування соціально-побутових навичок у дітей раннього та дошкільного віку, своєрідність оволодіння ними предметною діяльністю, яка є основою для формування інших видів діяльності. Визначено основні напрямки корекційно-виховної роботи з формування навичок самообслуговування у дітей з інтелектуальними порушеннями: навичок прийому їжі (вміти розрізнати посуд, продукти харчування, вміти користуватися ложкою і виделкою, охайно їсти, не розливати і не кидати їжу, мити руки перед їжею, сервірувати стіл тощо); гігієнічних навичок; навичок одягання та роздягання. У процесі дослідження виявлено, що у більшості дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю 6-11 років сформовано вміння користуватися ложкою під час їжі, частково користуватися виделкою, акуратно пити з чашки, самостійно накрити на стіл і обслуговувати себе за столом, більш важче формується вміння користування ножем для різання, намазування, чищення.

Ключові слова: дитина з порушеннями розумового розвитку, помірна та тяжка розумова відсталість, навички прийому їжі, спеціальний заклад.

Галецкая Ю. Исследование сформированности навыков приема пищи у детей с умеренной и тяжелой степенью интеллектуальной недостаточности. В статье проанализированы результаты исследования навыков приема пищи у детей с умеренной и тяжелой степенью интеллектуальных нарушений. Эти дети, вступаая в специальное учреждение, имеют нарушения пространственной ориентировки, координации движений, недостаточную

сформированность социально-бытовых навыков, что является важным условием существования человека. Одной из причин такого положения является недостаточное внимание к формированию социально-бытовых навыков у детей раннего и дошкольного возраста, своеобразие овладения ими предметной деятельностью, которая является основой для формирования других видов деятельности. Определены основные направления коррекционно-воспитательной работы по формированию навыков самообслуживания у детей с интеллектуальными нарушениями: навыков приема пищи (уметь различать посуду, продукты питания, уметь пользоваться ложкой и вилкой, аккуратно есть, не разливать и не бросать еду, мыть руки перед едой, сервировать стол и т.п.); гигиенических навыков; навыков одевания и раздевания. В процессе исследования выявлено, что у большинства детей с умеренной и тяжелой умственной отсталостью 6-11 лет сформированы умения пользоваться ложкой во время еды, частично пользоваться вилкой, аккуратно пить из чашки, самостоятельно накрыть на стол и обслуживать себя за столом, гораздо труднее формируется умение пользования ножом для резки, намазывания, чистки.

Ключевые слова: ребенок с нарушениями умственного развития, умеренная и тяжелая умственная отсталость, навыки приема пищи, специальное учреждение.

Galetska Y. Study of the formation of skills of eating in children with moderate and severe degree of intellectual failure. The article analyzes the results of studying the skills of eating in children with moderate and severe degree of intellectual disorders. These children, entering a special institution, have violations of spatial orientation, coordination of movements, lack of social and domestic skills, which is an important condition for human existence. One of the reasons for this condition is the lack of attention to the formation of social and domestic skills in children of early and preschool age, the peculiarity of mastering them in the subject activity, which is the basis for the formation of other activities. Formation of social and domestic skills in children with moderate and severe mental retardation is an important social problem, since these skills are the primary basis of domestic activity and are the initial stage of labor education, therefore, it is necessary to gradually involve them in labor processes: self-dressing, using the toilet, washing, receiving food, bedding, cleaning, etc.

The main directions of correctional and educational work on the formation of self-care skills in preschoolers with intellectual disorders: the skills of eating (able to distinguish between dishes, food, be able to use a spoon and a fork, neatly eat, do not pour and do not throw food, wash hands before eating, serve a table); hygienic skills; skills cleanliness (cover the table, eat neatly, use a napkin, clean dishes, wash hands with soap, wipe

hands with a towel); dressing and undressing skills. In order to study the formation of social and domestic skills in children with moderate and severe mental retardation, we conducted an experiment that included a set of methods: a survey; conversations with educators; analysis of lessons; observation of children during times of rest and social-oriented orientation classes; creating relevant situations in everyday activities. In the course of the study, it was found that in the majority of children with moderate and severe mental retardation, 6-11 years old, formed the ability to use a spoon while eating, partly use a fork, gently drink from the cup, to independently serve the table and serve themselves at the table, formed more difficult skill use a knife for cutting, smearing, cleaning.

Key words: child with mental disorders, moderate and severe mental retardation, skills of eating, special institution.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку корекційної освіти актуальною є проблема навчання та виховання дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності, особливо розробка технологій та науково обґрунтованих методик корекційно-реабілітаційної роботи, оскільки державна статистика МОЗ України констатує в останні роки суттєве зростання кількості дітей з порушеннями розумового розвитку і їм, відповідно, необхідно надавати кваліфіковану психолого-педагогічну допомогу. Важливим аспектом є формування соціально-побутових навичок у цієї категорії дітей, що сприяє їх соціальній адаптації та слугує основою для розвитку їх трудової діяльності.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження сформованості навичок прийому їжі у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальних порушень.

Аналіз досліджень та публікацій. Вчені, які досліджували проблему соціально-побутової орієнтації дітей з порушеннями розумового розвитку, встановили, що ці діти, вступаючи у спеціальний заклад, мають порушення просторового орієнтування, координації рухів, недостатню сформованість соціально-побутових навичок, що є важливою умовою існування людини (О.В. Гаврилов, С.Ю. Конопляста, М.І. Кузьмицька, О.Р. Маллер, Г.М. Мерсіянова, Н.П. Павлова, А.І. Раку, С.В. Федоренко, Г.В. Цикото та ін.). Однією з причин такого стану є недостатня увага до формування соціально-побутових навичок у дітей раннього та дошкільного віку, своєрідність оволодіння ними предметною діяльністю, яка є основою для формування інших видів діяльності, тому на момент вступу до спеціального закладу у дітей не сформоване повне самостійне самообслуговування (В.І. Андрієнко, А.А. Ватажина, О.П. Гаврилушкіна, Є. Кулеша, Н.Д. Соколова, С.В. Федоренко та ін.).

Виклад основного матеріалу. Формування соціально-побутових навичок у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності є важливою соціальною проблемою, оскільки ці навички виступають першоосновою побутової діяльності і є початковим шаблоном трудового навчання, тому необхідне поступове їх залучення до трудових процесів: самостійному одяганню, користуванню туалетом, вмиванню, прийому їжі, заправлянню ліжка, прибиранню тощо.

Вчені визначили основні напрямки корекційно-виховної роботи з формування навичок самообслуговування у дошкільників з порушеннями розумового розвитку (Боровская, 2007; Гаврилов, 2009; Галецька, 2009):

- формування навичок прийому їжі (вміти розрізняти посуд, продукти харчування, вміти користуватися ложкою і виделкою, охайно їсти, не розливати і не кидати їжу, мити руки перед їжею, сервірувати стіл тощо);

- формування гігієнічних навичок (розрізняти і називати частини тіла, знати предмети гігієни, виконувати ранковий і вечірній туалет: мити руки, обличчя, тіло, витиратися рушником, чистити зуби тощо);

- формування навичок охайності (накривати стіл, охайно їсти, користуватися серветкою, прибирати посуд, заправляти ліжку, складати свій одяг, користуватися туалетним папером, мити руки з милом після користування туалетом, витирати руки рушником, самостійно розчісуватися; складати іграшки; прибирати приміщення тощо);

- формування навичок одягання та роздягання (розрізняти предмети одягу та взуття, одягатися та взуватися, шнурувати взуття, розрізняти взуття для правої та лівої ноги, застібати гудзики, кнопки, блискавку, правильно і послідовно одягатися, слідкувати за своїм зовнішнім виглядом, користуватися носовичком тощо).

Самообслуговування, включає в себе ряд складних за своєю структурою навичок, якими повинні оволодіти діти, і при цьому у них виникають труднощі у визначенні і засвоєнні послідовності операцій, в оволодінні кожною з них (Боровская, 2007; Гаврилов, 2009). При цьому малюк вже не може залишатися на рівні розуміння функціонального призначення предметів чи приблизного знання складу дій, він повинен оволодіти як структурою дії, так і кожною операцією, яка складає дію. Таким чином, виникнення самообслуговуючої діяльності має велике значення в засвоєнні дитиною досвіду дій з предметами, сприяє розумінню ролі кожної окремої дії і її логічної послідовності.

З метою вивчення сформованості соціально-побутових навичок у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності нами було проведено експеримент, який включав комплекс методів: опитування; бесіди з вихователями; аналіз занять; спостереження за

дітьми під час режимних моментів і занять з соціально-побутового орієнтування; створення відповідних ситуацій у повсякденній діяльності.

Дослідження сформованості соціально-побутових навичок проводилось лише у умовах спеціального закладу, без залучення сім'ї, враховуючи, що ці заклади інтернатного типу, де переважна більшість дітей-сиріт, що й унеможливило проведення роботи з сім'єю.

Використана методика дослідження відповідає можливостям цієї категорії дітей, включає 10 тверджень з напрямку: «Навички прийому їжі». Наведемо ці твердження.

1. Їсть ложкою і не потребує при цьому допомоги.
2. Легко користується виделкою.
3. П'є з чашки, не проливаючи.
4. Може принести собі попити.
5. Може налити собі в чашку воду, компот.
6. Без труднощів користується ложкою і виделкою при вживанні їжі.
7. Обслуговує себе за столом сама і їсть, не потребуючи особливої допомоги.
8. Ріже ножем без значних труднощів.
9. Намазує ножем масло, варення; робить бутерброд.
10. Чистить ножем овочі, фрукти.

Рівень розвитку соціально-побутових навичок оцінювався за наступними показниками (див.табл. 1):

Таблиця 1

Основні вимоги до показників за рівнями оволодіння соціально-побутовими навичками

Навичка	2 бали (сформована)	1 бал (частково сформована)	0 балів (не сформована)
Навички прийому їжі	Самостійно їсть, активно включається в процес прийому їжі, правильно визначає предмети, які необхідні для приймання в їжу певного продукту; може самостійно намазати хліб, зробити бутерброд	Частково виконує необхідні дії для прийому їжі; може намазати хліб, приготувати бутерброд лише з допомогою дорослого	Не відтворює дії з предметами, необхідними для прийому їжі, не може намазати хліб, зробити бутерброд

1) повна сформованість свідчила про самостійне, послідовне виконання відповідної соціально-побутової навички незалежно від обстановки, в якій необхідно відтворити дію;

2) часткова сформованість фіксувалася, коли навички відтворювалися частково (виконувались не послідовно, шляхом спроб і

помилки, з допомогою дорослого) і практично лише у звичній для дитини обстановці;

3) не сформованість фіксувалася, коли дитина не робила навіть спроб відповісти або виконати певну дію, не могла самостійно відтворити відповідну соціально-побутову навичку.

При виникненні у дітей труднощів надавались різні види допомоги: спільна дія, яка супроводжується коментарем; часткова допомога з дією; допомога на початку дії; показ; самостійне здійснення під коментар дорослого; вказівка про необхідність виконання дії.

В експерименті брали участь 168 вихованців 6/7–10/11 років з помірною та тяжкою розумовою відсталістю 1-4 вікових груп. Вибір віку досліджуваної групи дітей обумовлений тим, що вихованці, на початок навчання у спеціальному закладі, не володіють самостійно і в повному обсязі необхідними соціально-побутовими навичками, що пояснюється недостатнім корекційним впливом в більш ранньому віці, відсутністю батьківського піклування. Всі ці фактори вимагають активного педагогічного втручання у процес формування соціально-побутових навичок у дітей під час навчання у спеціальному дитячому будинку-інтернаті.

Наше дослідження передбачало роботу з дітьми з помірним ступенем інтелектуальної недостатності – F 71 (помірна розумова субнормальність, помірна олігофренія, імбецильність), коефіцієнт інтелекту (IQ) знаходиться в межах від 49 до 35 одиниць та з тяжким ступенем інтелектуальної недостатності – F 72 (важка розумова субнормальність, важка олігофренія, важка імбецильність), коефіцієнт інтелекту (IQ) у межах від 34 до 20 одиниць.

Аналізуючи результати за напрямком дослідження «Навички прийому їжі», ми виявили, що найкраще у дітей сформовано вміння користуватися ложкою під час їжі. Самостійно їдять ложкою і не потребують при цьому допомоги 78,5% вихованців, хоча у 2,5% дітей ця навичка взагалі не сформована, вони не вміють самостійно їсти. На нашу думку, це пояснюється тим, що більшість з цих дітей не перебували у спеціальних дошкільних закладах, не отримували достатнього сімейного виховання. Що стосується користування виделкою, яке вимагає більш координованих рухів, то лише у 14,2% ця навичка сформована, у 28,5% - частково, і у 57,3 – не сформована. Відповідно без труднощів користуються ложкою і виделкою при вживанні їжі 16,6% вихованців дитячого будинку для дітей-інвалідів, 66,8% не вміють самостійно користуватися столовими приборами, це пояснюється ще й тим, що у багатьох дитячих будинках для дітей-інвалідів для вживання їжі дають лише ложки, і тому діти не вміють користуватися виделками. Не проливаючи, п'є з чашки 64,2% дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю, 33,3% іноді потребують допомоги, 2,5% не вміють самостійно пити з чашки, не проливши.

Лише 38,0% дітей при необхідності можуть принести собі щось попити, і 23,8% налити воду, компот чи чай у чашку, 59,6% вихованців не здатні самостійно налити рідину у чашку. Досить значна кількість дітей (61,9%) можуть накрити на стіл, обслуговувати себе за столом, знають правила поведінки в їдальні, але чому їх потрібно дотримуватись пояснити не можуть, частково це вміння сформовано у 33,3% вихованців, 4,8% потребують постійної допомоги вихователя.

Найгірше у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю, за напрямком дослідження «Навички прийому їжі», сформовано вміння користуватися ножом. Можуть намазати хліб маслом, варенням, зробити собі бутерброд 14,2% дітей, 19,0% - частково, 66,8% не вміють цього робити самостійно. Без значних труднощів щось ріжуть ножом 9,5% вихованців, 71,5% не вміють цього робити. Найгірше сформована навичка чищення овочів чи фруктів, лише 7,1% дітей вміють це робити самостійно, 14,2% потребують при цьому допомоги, у 78,7% ця навичка не сформована.

Результати дослідження сформованості навичок прийому їжі у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності подані у таблиці 2.

Таблиця 2

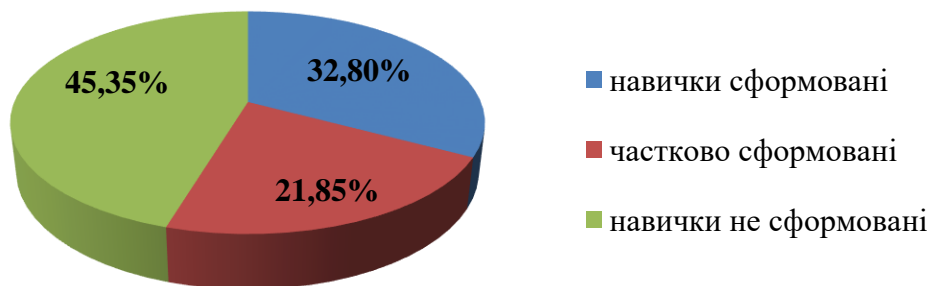
Результати дослідження навичок прийому їжі у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності, %

№ з/п	Навичка	сформована (виконує самостійно, послідовно)	частково (виконує не послідовно, шляхом спроб і помилок, з допомогою дорослого)	не сформована (не виконує)
1	Їсть ложкою і не потребує при цьому допомоги	78,5	19,0	2,5
2	Легко користується виделкою	14,2	28,5	57,3
3	П'є з чашки, не проливаючи	64,2	33,3	2,5
4	Може принести собі попити	38,0	19,0	43,0
5	Може налити собі в чашку воду, компот	23,8	16,6	59,6
6	Без труднощів користується ложкою і виделкою при вживанні їжі	16,6	16,6	66,8
7	Обслуговує себе за столом сама і їсть, не потребуючи особливої допомоги	61,9	33,3	4,8
8	Ріже ножом без значних труднощів	9,5	19,0	71,5
9	Намазує ножом масло, варення; робить бутерброд	14,2	19,0	66,8
10	Чистить ножом овочі, фрукти	7,1	14,2	78,7

Наведемо типовий приклад виконання досліджуваних дій. Віталій Я. (7 р.; F72.88 – тяжка розумова відсталість, ДЦП, легкий тетрапарез). Під час їжі не завжди може втримати ложку в руці, спостерігається неузгодженість рук; інколи не потрапляє ложкою до рота, їсть неохайно. Стакан тримає двома руками, може пролити рідину. Дитина не в стані принести собі щось попити чи поїсти. Виделкою користуватися не вміє, також не обслуговує себе сам за столом, потребує постійної допомоги.

Для визначення середнього арифметичного відсотка ми використали формулу $x = \frac{\sum}{n} \cdot 100$, де x – відсоткове значення кількості вихованців, $\sum$ – сума відсотків, n – загальна кількість тверджень. За напрямком дослідження «Навички прийому їжі» було виявлено, що навички їжі і поведінки за столом сформовані у 32,8% вихованців, у 21,85% - частково, у 45,35% - не сформовані (див.рис.1).

Рисунок 1. Сформованість навичок прийому їжі у дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності.

Отже, у більшості дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальних порушень 6-11 років сформовано вміння користуватися ложкою під час їжі, частково користуватися виделкою, акуратно пити з чашки, самостійно накрити на стіл і обслуговувати себе за столом, більш важче формується вміння користування ножем для різання, намазування, чищення.

Висновки. Оволодіння елементами самообслуговуючої діяльності є прямим продовженням розвитку предметної діяльності малюка, робить для нього соціально значущими самі предметні дії і вимагає нового рівня оволодіння предметними і знарядійними діями. Ця категорія дітей спроможна засвоювати деякі елементарні навички практичної та розумової діяльності, тому вони можуть оволодівати окремими соціально-побутовими навичками, нескладними видами фізичної праці і елементами грамоти. У вихованні та навчанні дітей з помірним та тяжким ступенем інтелектуальної недостатності важливу роль грає вироблення у них звичок і навичок поведінки, а також чітка послідовність у виконанні окремих дій. Вони засвоюють дії в тій послідовності, в якій зазвичай виконують їх під безпосереднім керівництвом і контролем дорослих.

Бібліографія

Боровская, И., Лисовская, Т. и др. (2007). Воспитание и обучение детей в условиях домов-интернатов: пособие для педагогов. Минск: НИО. **Гаврилов, О.** (2009). Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. Кам'янець-Подільський: Аксіома. **Галецька, Ю.** (2009). Особливості формування навичок соціально-побутового орієнтування у дітей з помірною та тяжкою розумовою відсталістю. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 12, 156-159. **Шипицына, Л.** (2005). «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. СПб: Речь.

References

Borovskaya, I., Lisovskaya, T. (2007). Vospitanie i obuchenie detey v usloviyah domov-internatov: posobie dlya pedagogov. Minsk: NIO. **Havrylov, O.** (2009). Osoblyvi dity v zakladi i sotsialnomu seredovishchi. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. **Haletska, Y.** Osoblyvosti formuvannia navychok sotsialno-pobutovoho oriientuvannia u ditei z pomirnoiu ta tiazhkoiu rozumovoiu vidstalistiu. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka*. Kamianets-Podilskyi: Aksioma, 12, 156-159. **Shipitsyina, L.** (2005). «Neobuchaemyiy» rebenok v seme i obschestve. Sotsializatsiya detey s narusheniem intellekta. SPb: Rech.

Received 20.10.2018

Accepted 16.11.2018

УДК 372.46

DOI: 10.32626 / 2413-2578.2018-12.52-63

В.І. Галущенко

victoria.galushchenko@ukr.net.

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАОЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ У КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Відомості про автора: Галущенко Вікторія Іванівна, кандидат педагогічних наук, в.о. доцента кафедри дефектології та фізичної реабілітації Державного закладу "ПНПУ ім. К.Д.Ушинського", м.Одеса, Україна. У колі наукових інтересів: формування просодичного компоненту мовлення у дітей з порушеннями мовлення, особливості корекційно-логопедичної роботи з дітьми з дизартрією, впровадження